

STANISŁAW SROKA

Ki volt Károly Róbert első felesége?

A történeti szakirodalom egészen a közelmúltig a sziléziai Piast házból származó Máriát, Kázmér bytomi herceg leányát tartotta számon Károly Róbert magyar király első feleségének.¹ Ezt az állítást lényegében a 14. századi magyar krónikák fordításaira alapozták, amelyek a sziléziai Piast lányt mint „prima consors domini regis”² említik. 1988-ban Kristó Gyula publikált egy cikket „Károly Róbert első felesége” címmel, és ebben azt igyekszik bizonyítani, hogy az Anjou-ház első képviselője a magyar trónon – még a lengyel hercegnő előtt – elsőként egy ruszin lányt vett feleségül.³

Kristó a Magyar Országos Levéltár fotográfiai gyűjteményében megtalálta Károly Róbert 1326. július 7-én Apród István mester, Lőrinc fia számára kiállított oklevelét, amelyben a király visszaemlékezik fiatalsága idejére, nevezetesen a 14. század elején zajló magyar–cseh viszályra, és felvonultatja István mester érdemeit, melyeket a Kassa melletti és Gönc-váraljai harcokban szerzett.⁴ A magyar sereg számára kritikus pillanatban István – rendkívüli bátorságról téve tanúságot – egysége élén egy bravúros támadással megszerezte a cseh királyi zászlót. Úgy döntött, hogy zászmányát Károly Róbertnek küldi, aki azonban – amint erről az évekkel később kiadott oklevél is tanúsodik – nem tartózkodott az országban, mivel ekkor utazott „Ruténiába”, hogy hazahozza onnan első feleségét (in Rutheniam, quo cum quibusdam baronibus regni nostri fidelibus pro adducenda prima consorte nostra accesseramus). Ezt az utalást még egy másik forrással támasztja alá Kristó, amely az idézett oklevéltől függetlenül keletkezett. Ez pedig egy anonim szerzőtől származó Kelet-Európa leírás – mint a kiadó megállapította – 1308 első feléből, s amelynek Ruszról szóló fejezetében szó esik az ország hatalmas fejedelméről, Leóról, akinek leányát az idő tájt vette feleségül Károly magyar király („Loco imperatoris habet vnum ducem permaximum virorum, qui vocatur dux Leo, filiam huius Leonis duxit nunc in uxorem rex Ungarie Karulus”).⁵

A fenti forrásokra alapozva Kristó Károly Róbert első feleségének Leó leányát, a név szerint nem ismert ruszin hercegnőt fogadja el. Apját pedig azonosítja az utolsó Romanovicssal, II. Leóval, aki Jurij fia, I. Leó fejedelem unokája volt.⁶

Ezek alapján Mária bytomi hercegnő – Kristó szerint – a magyar királynak nem első, hanem második felesége volt.

Károly Róbert családi kapcsolatainak szentelte egy másik cikkét is Kristó Gyula, amelyben további részletekkel egészíti ki az előző munkájában megállapítottakat.⁷ Mindenekelőtt Károly Róbert 1323. december 12-én kiállított⁸ – a közelmúltban publikált – oklevelére alapozva megállapítja, hogy a király első feleségének neve Mária volt.⁹ Ebből azt a következtetést vonta le, hogy Károly Róbert két felesége ugyanazt a nevet viselte. Ilyenformán

sokkal érthetőbbé válik – Kristó szerint – a középkori krónikák tévedése, amelyek Károly Róbert feleségét, a sziléziai Piast házból származó Máriát úgy említik, hogy „prima consors domini regni”. Kristó fentebb idézett munkájában az Anjou uralkodó első házasságkötését (vélekedése szerint Mária halicsi hercegnővel) az 1306. június 23-a előtti időszakra teszi, mivel ezzel a keltezéssel látták el Mária királyné első ismert oklevelét.¹⁰ Kristó Gyula megállapítása Károly Róbert első házasságát illetően, és – ami ebből következik – a király négy feleségére vonatkozóan mára gyökeret vert a magyar történeti szakirodalomban.¹¹

Kristó Gyulának ez a nézete azonban téves. Mint fentebb említettem, Kristó Károly Róbert első feleségének a halicsi hercegnőt, II. Leó fejedelem leányát tartja. II. Leó – fivérével, Andrejjel együtt – a Rurik dinasztia halics-vlagyimiri ágának utolsó képviselője volt. Éppen itt az ideje tehát hogy egy kicsit közelebbről megvizsgáljuk a fejedelmi család genealógiáját. II. Leó halicsi fejedelem – Károly Róbert első feleségének tartott hercegnő apja – I. Jurij fia volt.¹² II. Leó anyja, Eufémia, kujáviai Kázmér leánya I. Jurijnak második felesége volt.¹³ Ebből a házasságból származott még a bennünket elsősorban érdeklő León kívül Andrej is, valamint egy leány, Mária.¹⁴ I. Jurij első házasságából, amelyet Jaroszlav tveri fejedelem ismeretlen nevű leányával kötött 1282-ben, született Mihály, aki már 1286-ban meghalt.¹⁵ I. Jurij fejedelem Eufémia, kujáviai hercegnővel kötött második házasságát – ebből származik Leó – B. Włodarski meggyőző módon 1291-re datálja.¹⁶ Ezek szerint Leó legkorábban 1292-ben születhetett, amiből következik, hogy 1306-ban legfeljebb 14 éves lehetett. Olyan életkorban volt tehát, amelyben már köthetett házasságot, de semmiképp sem lehetett apja egy férjhez adandó leánynak, akinek legalább 12 évesnek kellett lennie, mivel ez számított a középkorban „házasságra alkalmas” életkornak leánygyermek esetében.

A fenti előzmények tükrében tehát tévedésnek bizonyul II. Leó feltételezett leányában látni Károly Róbert első feleségét. II. Leó fejedelem utód nélkül – valószínűleg mérgezés következtében – 1323-ban halt meg. Hasonló módon és ugyan ez időtájt távozott a világról fivére, Andrej vlagyimiri fejedelem is. Tekintetbe kell vennünk még a Kelet-Európa leírást alkotó egykorú anonim szerző utalását, mely szerint Károly magyar király feleségének apja „permaximus vir ... Leo” volt, azaz I. Leó fejedelmet, mint az Anjou uralkodó feleségének lehetséges apját.

Minden máig megjelent szakmunka megegyezik abban, hogy I. Leó 1300-ban vagy 1301-ben halt meg.¹⁷ A fejedelem 1228-ban született, 1251–52 táján vette feleségül Konstancát, IV. Béla magyar király leányát, tehát a 14. század elején leányai (a források Światosława szandeci klarisszá és Anasztáziát, Siemowit dobrzyni fejedelem feleségét említik) már régóta férjnél, illetve kolostorban voltak.¹⁸ Károly Róbert házassága I. Leó leányával tehát minden józan megfontolásnak ellentmond, nemigen jöhet számításba.

A fentiekben felvonultatott tényekből az a megcáfolhatatlan következtetés adódik, hogy Károly Róbert első felesége nem lehetett a Rurik dinasztia halics-vlamigyimiri ágának tagja. A király első feleségét tehát téves volna Rusz területén keresnünk.

Úgy vélem, hogy az első magyar Anjou uralkodó, Károly Róbert

1306-ban első feleségként a sziléziai Piast házból származó Máriát vette el, Kázmér bytomi herceg leányát.

Meggyőződésem szerint a történetírás eddigi álláspontja ebben a kérdésben teljesen helytálló. Újra meg kell vizsgálnunk azt a két forrást, amelyeknek szó szerinti felhasználásával Kristó Gyula kétségbe vonta a történettudományban eddig közkeletűen elfogadott nézetet és megfogalmazta a bevezetőben ismertetett tézisést. Az anonim szerzőjű Kelet-Európa leírással kezdem, amelynek részletét Kristó Gyula is felhasználta, s amelyről nem vette észre, hogy kiadója (O. Górká) éppen ezt a bennünket érdeklő részletet hamisnak ítélte.¹⁹ Olgierd Górká elsőként javasolta a leírás eme részletének helyreigazítását, mivel úgy véli, hogy **filiam** helyett a **neptem** szónak kell szerepelnie, azaz Leónak nem leánya, hanem unokája volt a magyar király felesége.²⁰ A sziléziai Piast házból származó Mária, Károly Róbert felesége minden valószínűség szerint I. Leó halicsi fejedelem unokája volt. Apja – amint azt már említettem – Kázmér bytomi herceg volt, anyja pedig a közelebbről nem ismert Helena.²¹ K. Jasiński, a Piast-ház genealógiájának jelenleg kétségkívül legjobb ismerője úgy véli, hogy Kázmér és Helena frigye „a legrejtélyesebb Piast-házasságok egyike”.²² Ennek oka egyrészt az a tény, hogy Helena származására vonatkozóan semmilyen forrással nem rendelkezünk, másrészt pedig Dedek C. L. megjegyzése a Monumenta Ecclesie Strigoniensis III. kötetében, mely szerint Helena litván hercegnő volt.²³ Ha azonban figyelembe vesszük Helena három gyermekének nevét – Siemowit, Jerzy és Mária –, láthatjuk, hogy ezek a ruszin dinasztiákban gyakorta használt keresztnevek; s ha tekintetbe vesszük magának Kázmér feleségének a nevét, akkor beláthatjuk, hogy Helena származását a Ruszínföldön kell keresnünk: ő I. Leó és Konstanca, IV. Béla lányának gyermeke.²⁴ Leó halicsi fejedelem leánya korát tekintve megfelelő lehetett Kázmér feleségének. Amint ezt K. Jasiński helyesen észrevételezte: „Amennyiben Máriának, Kázmér leányának és Károly Róbert magyar király első feleségének anyja Helena, I. Leó leánya, úgy Mária IV. Béla dédunokája volt, és ezáltal erősítette Károly Róbert jogát az Árpád-ház trónjára.”

A „filiam” és „neptem” szavak felcserélése a Kelet-Európa leírás vonatkozó részletében a legkézenfekvőbb magyarázat a forrásban rejlő tévedésre. Annyit fűzhetünk hozzá mindehhez, hogy a „permaximus vir” fordulat az idézett műben kizárólag I. Leóra vonatkozhat, a Halicsi Fejedelemség hatalmas urára, de semmiképpen sem II. Leóra, akinek Halics-Vlagyimir történetében nem jutott jelentősebb szerep.²⁵

Ezek után térjünk át Károly Róbert 1326. július 7-i oklevelének elemzésére. Amennyire lehetségesnek látjuk az anonim szerzőjű Kelet-Európa leírásban található hibákat és ferdítéseket több országról szóló információ kapcsán is – amint ez jellegzetessége is volt az ilyen típusú korabeli műveknek –, ugyanannyira hitelesnek kell tekintenünk a magyar király kancelláriája által kiállított oklevelet, amely ilyenformán sokkal jelentősebb forrásnak számít. Röviden emlékeztetek arra, hogy szó esik benne a király Ruszban tett látogatásáról a 14. század elején, ahová első feleségéért utazott el (in Rutheniam, quo ... pro adducenda prima consorte nostra accesseramus). Elképzelhető többféle magyarázat az oklevél eme részletére vonatkozóan, amelyek nem

állnak ellentétben az általam korábban kifejtett tézissel Károly Róbert első – Piast – házasságát illetően. Elsőként arra hívnám fel a figyelmet, hogy az 1326-os királyi diplomát készítő írnok tévedésből is írhatott Rutheniát Polonia helyett, ahová az ifjú király első menyasszonyáért utazott. Egy ilyen tévedés – még hiteles oklevélen is – teljes értékben lehetséges, ha mérlegeljük azt a tényt, hogy e diplomát 1326-ban állították ki, az események pedig, amelyekről szól, nevezetesen az Árpád-ház kihalását követő cseh–magyar harcok, jó húsz évvel korábban zajlottak le.

Az oklevél kérdéses részletének – mely szerint Károly Róbert Ruténföldre utazott feleségéért – egy másik lehetséges magyarázatára hívja fel a figyelmet K. Jasiński. Szerinte lehetséges, hogy Mária, bytoni Kázmér leánya – azon az alapon, hogy anyja, Helena I. Leó lánya volt – nagybátyja, I. Jurij udvarában nevelkedett. A szegény rokonok alkalmasint a gazdagabb rokonnál nevelkedtek, illetve udvarában tartózkodtak.²⁶ Ebben az esetben Károly Róbert Piast házbeli feleségéért valóban Ruténföldre kellett, hogy utazzon.

Az 1306-os esztendővel, mint Károly Róbert első házasságának évével kapcsolatban már támadtak bizonyos kétségek a szakirodalomban. Ennek megállapítására Mária, magyar királyné 1306. június 23-i oklevelét vehetjük alapul.²⁷ A kutatók megegyeznek abban, hogy az oklevél található pecsét – a királyné pecsétgyűrűje, és nem a „sigillum autenticam” – tanúskodik arról, hogy nem sokkal 1306. június 23-a előtt kellett megtörténnie a házasságkötésnek, mivel az oklevél kibocsátásakor a királynénak még nem volt megszerzett kancelláriája.²⁸ Így tehát 1306-ban Károly Róbertnek volt felesége, akit Máriának hívtak. Meggyőződésem szerint a király első feleségének Piast származását ezen felül három tényező is megerősíti. Az első ezek közül az, hogy 1305 táján Mária apja, Kázmér bytomi herceg 140 grzywna ezüstgaras értékben kölcsönt vett fel, amit minden valószínűség szerint a menyegző költségeinek fedezésére szánt, enélkül ugyanis nemigen lett volna képes ilyen nagy kiadásra.²⁹ A második tényező, amely az 1306-os esztendőt rögzíti, mint a sziléziai hercegnő férjhezmenetelének évét Jan Długosz krónikája, ahol a szerző éppen ezen dátumnál jegyzi fel Mária házasságát Károly Róberttel.³⁰ Végül az utolsó tényező, amely véleményem szerint szakmai szempontból a legnagyobb súllyal esik a latba, az Károly Róbert állítólagos feleségének, a halicsi hercegnőnek a haláláról szóló híradás teljes hiánya a 14. századi magyar krónikákban. Ugyanezek a krónikák határozottan a sziléziai Piast-házból származó Máriát nevezik a magyar király első feleségének (prima consors domini regis).³¹ Egyenesen hihetetlennek tűnik, hogy a krónikások figyelmen kívül hagyták volna Károly Róbert házasságát a ruszin hercegnővel, amikor ugyanezek a krónikák gondosan feljegyezték a királynak Csepel-szigetről származó ágyasával fenntartott viszonyát, valamint az ebből származó fiúgyermek, a később győri püspökké lett Kálmán születését.³²

A fenti elemzés végeredményét a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. Megalapozatlan az a Kristó Gyula által a szakirodalomba bevezetett nézet, mely szerint Károly Róbertnek volt egy eddig ismeretlen első házassága, és hogy első felesége II. Leó halicsi fejedelem lányával azonos.

2. Az anonim szerzőjű Kelet-Európa leírásnak a magyar–ruszin házassá-

ságról szóló részletében a „filiam” szó helyett a „nepte”-nek kellene szerepelnie. I. Leó unokája minden valószínűség szerint a sziléziai Piast Mária, bytomi Kázmér leánya volt.

3. Károly Róbert 1326. július 7-én kelt oklevelében vagy tévesen jelelték meg az országot, ahová a király menyasszonyáért utazott (Polonia helyett Ruthenia), vagy pedig sziléziai Piast Mária nagybátyjának, I. Jurijnak udvarában nevelkedett, és ezért kellett Károly Róbertnek Lengyelország helyett Halicsba utaznia feleségéért.

4. A források és a közvetett utalások tükrében Károly Róbert első felesége sziléziai Piast Mária, Kázmér bytomi herceg leánya volt. Házasságukra az 1306. esztendőben – június 23. előtt – került sor.

Jegyzetek

1. Wertner, M.: Anjou. Genealogische Skizze. 1885 (utánnomás), 5.; Pór A.: Nagy Lajos 1326–1382. Budapest. 1892. 5.; Pór A.: Az Anjou ház örökösei 1301–1309. In: A Magyar Nemzet Története. III. köt. Budapest, 1895. 29. 107.; Pór A.: Magyar-lengyel érintkezés a XIV-ik században. Századok, 37. 1903. 308–312.; Dąbrowski, J.: Elżbieta Łokietkówna 1305–1380. Kraków, 1914.; Uő: Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382. Kraków, 1918. 23.; Uő: Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402. Kraków, 1932. 396. 2. sz. jegyzet; Jasiński, K.: Rodowód. Wrocław, 1975. 2. köt. 46., 3. köt. 73. (a továbbiakban: Jasiński); Spévacsek, J.: Kral diplomat (Jan Lucembursky 1296–1346). Praha, 1982. 117.; Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig. Szerkesztette: Benda K. I. köt. (A kezdetektől 1526-ig) Budapest, 1986. 190. 195. 196.
2. Chronicon Budense valamint Chronicon Pictum Vindobonense. Ed. Domanovszky, A. In: Scriptorum rerum Hungaricarum (a továbbiakban SHR) 1. köt. Budapestini, 1937. 489.; Chronicon Monacense. Ed. Domanovszky, A. In: SHR 2. köt. 49.; Chronicon Dubnicense. In: Historiae Fontes Domestici. Ed. Florianus, D. III. köt. Quinque ecclesiis. 1884. 118.
3. Kristó Gy.: Károly Róbert első felesége. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominata. Acta Historica. 86. köt. 1988. 27–30. (a továbbiakban: Kristó 1988)
4. Magyar Országos Levéltár, DF 265464. Az eredeti lelőhelye: Statny Archiv Levoca, Andrassy gyűjteménye, I.r., 66-J. Nyomtatásban is megjelent, de csak magyar fordításban, a következő publikációban: Károly Róbert emlékezete. Kiadta: Kristó Gy.–Makk F.–Marosi E. Budapest, 1988. 144–147.
5. Anonymi Descriptio Europae Orientalis. Ed. Górka, O. Cracoviae, 1916. 40.
6. Kristó 29.
7. Kristó Gy.: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. 96. köt. 1992. 25–30. (a továbbiakban: Kristó 1992)
8. Documenta res Hungaricas tempore regnum Andegavensium illustrantia. VII. köt. 1323. Szerkesztette: Blazovich L.–Géczi L. Budapest-Szeged, 1991. nr. 652., 300.
9. Kristó 1992. 28.
10. Kristó 1992. 28. Mária magyar királyné 1306. június 23-i okleveléknél publikálták. In: A zichi és vásenkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. Codex dip-

- lomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasenkeo. 1. köt. Pesten, 1871. nr. 126. 112–113.
11. Engel P.: Temetkezések a középkori székesfehérvári bazilikában. Századok, 121. 1987. 4. szám 622. 53. sz. jegyzet. Utó: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok, 122. 1988. 1–2. szám 125. 157. sz. jegyzet. Eleinte magam is osztottam nézetét. Lásd Sroka S.: Bolesław – arcybiskup ostrzyhomski (1321–1328). In: Nasza Przeszość, 79. 1993. 121.
 12. Baumgarten, N. de: Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides russe de X^e au XIIIe siècle. Orientalia Christiana, Vol. XI–I. Num. 35. Rom 1927. tabl. XI. 47. (a továbbiakban: Baumgarten)
 13. Baumgarten uo.; Forssman, J.: Die Beziehungen altrussischer Fürstengeschlechter zu Westeuropa. Bern, 1970. tabl. VII.
 14. Baumbarten tabl. XI. 47.
 15. Polnoje szobranije ruszküh letopiszczj. VII. köt. Sankt Petersburg, 1856. 176; Baumgarten tabl. XI. 47.
 16. Włodarski, B.: Polska i Ruś 1194–1430. Warszawa 1966. 223. (a továbbiakban: Włodarski).
 17. Hruszewski, M.: Istorija Ukrainy – Rusi – Lvovi. III. köt. 520.; Baumgarten 47.; Włodarski 225.; Izajevics, J. D.: Galicko-Volinszkoje knyazsesztva v konyce XIII-nacsale XIV v. In: Drevnyesije goszdarsztva i territorii SzSzsR. Materiali i isszedovanija 1987 g. Szerkesztette: Novoszjelcev, A. P. Moszkva, 1989. 72.
 18. Wertner M.: Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek 1892. 485–488.; Włodarski 298.
 19. Anonymi Descriptio, XXXV.: „in toto tractatu solum duas notitias simpliciter falsas inveniamus, csil. supra commemoratam notam de Trapezunte et Sinopi, quas penes Genuenses fuisse dicit, et notitiam de matrimonio ‘nunc’ facto Caroli Roberti cum filia ‘magni ducis’ Rutheniae Leonis”.
 20. Anonymi Descriptio, XXXVI.
 21. Codex diplomaticus Silesiac. 2. köt. Breslau, 1983. 17. nr. 20.
 22. Jasiński 3. köt. 35.
 23. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Ed. Dedek, L. C. III. köt. Strigonii, 1924. X.
 24. Jasiński 3. köt. 36.
 25. Jasiński 3. köt. 36.
 26. Kazimierz Jasiński hívta fel rá a figyelmemet 1993. IV. 2-án kelt levelében.
 27. Lásd a 24. számú jegyzetet. Kristó Gyula kezdetben Károly Róbert nagyanyjának, Máriának tulajdonította ezt az oklevelet, aki II. Károly nápolyi király felesége volt (Kristó 1988. 28.). Később azonban megváltoztatta álláspontját ebben a kérdésben és a diplomát Károly Róbert első feleségének tartott Halicsi Mária személyével hozta összefüggésbe. (Kristó 1992. 28.)
 28. Pór Antal: Az Anjou ház és örökösei. 24.; Kristó 1992. 28.; Pór A. feltételezését határozottan cáfolta annak idején Gárdonyi A.: A magyar királyné kancelláriája az Anjouk alatt. In: Turul, 33. 1915. 69., szerinte az oklevél vonatkozó része („Et quia sigillo attentico presens carebamus, nostre sigillo annulari consignavimus, promittentes literas presentes privilegiari, cum nostrum sigillum presentem fuerit attenticum”) egyáltalán nem jelenti azt, hogy a királyné nem rendelkezett még hitteles pecséttel, csak annyit, hogy az adott időpontban – az oklevél kiállításakor nem volt jelen a kancellár a pecséttel, amit az is bizonyít, hogy neve nem szerepel az oklevél aláírói között. Károly Róbert első feleségének kancelláriájáról eltérő volt ugyan

Gárdonyi A. véleménye, azonban ennek kapcsán nem próbálta megállapítani, mikor és milyen körülmények között kötött házasságot először Károly Róbert.

29. Horwat, J.–Jedynak, Z.: Córka Kazimierza księcia bytomskiego, Maria, królową Węgier. In: *Magazyn Bytomski*, 1984. 6. köt. 91.; Horwat, J.: *Dzieje Toszka do końca XV wieku*, *Rocznik Muzeum w Gliwicach*. III. köt. 1987. 23–24.
30. *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. 9. könyv Warszawa, 1975. 53.: „Karol też w celu wzmocnienia swojego stanowiska pojął za żonę bardzo piękną dziewczynę, Marię, córkę księcia cieszyńskiego Kazimierza”. (Károly is helyzete megerősítése végett vett feleségül egy nagyon szép leányt, Máriát, Kázmér cieszyńi herceg lányát.)
31. Lásd a 2. számú jegyzetet.
32. SHR, 1. köt. 490.: „eodem anno rex habuit de concubina sua quam acceperat de magna insula Danubii, filium quem appellavit Colomanum”; SRH, II. köt. 217. „In demselbem jar hat der kunig einen sun pey seinen ammen und nante den Coloman und macht in pischoff tzu Rab”. Vö. Pór A.: Kálmán, győri püspök (1317–1375). *Századok*, 33. 1889. 368–384.